

РЕЦЕНЗІЯ

Н.П. Миронюк

МУДРІСТЬ НАРОДНОГО СЛОВА

ВАЛЕНТИН СЕВЕРИНЮК. ПОПУЛЯРНИЙ КОМЕНТОВАНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ПРИКАЗОК. – ЛУЦЬК : “ПВД “ТВЕРДИНЯ”, 2012. – 144 с.

У сучасній українській лексикографії наразі небагато тематичних (ідеографічних) словників, тобто словників, у яких лексичний або фразеологічний матеріал подано за поняттєвими розрядами (рубриками) та змістовими тлумаченнями.

Серед сучасних фразеологічних словників такого (тезаурсного) типу слід виділити “Словник фразеологічних синонімів” (укладачі – М. Коломієць та Є. Регушевський, 1988р.). Варто добрим словом згадати “Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник” запорізьких авторів І.С. Олійника та М.М. Сидоренка (К., 1991) та академічне видання “Фразеологічний словник української мови / у двох книгах (укладачі – В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін., – К. : Наукова думка, 1999). Є в Україні чимало видань, які доповнюють, увиразнюють фразеологічні скарби України. Серед таких праць відомі прізвища авторів: М.М. Пазяк, Т.М. Панасенко, С.Г. Пушик, А.П. Ярещенко, Н.Г. Немировська та ін.

Зважаючи на значні труднощі в укладанні та підготовці до друку словників ідеографічного типу, опублікування словника В.М. Северинюком слід вітати, оскільки цей словник заповнить прогалину в упорядкуванні й популярному тлумаченні приказок і прислів'їв як давніх, так і сучасних.

Доводиться стверджувати, що словники такого типу і на сьогодні називаються по-різному: тлумачними, логічними, поняттєвими, ідеографічними і, нарешті, тематичними. Незважаючи на різнобій у термінології, громадськість завжди прихильно сприймає появу словників саме такого типу, а особливо тоді, коли написані вони популярно, з цікавими поясненнями, якщо залучаються сучасні дані про певні історичні події та суспільні явища, якщо мовний їхній вклад не нав'язливо-повчальний і стилістично вправний.

Саме таким став “Популярний коментований словник українських прислів'їв та приказок” В.М. Северинюка.

У цьому словнику розміщено понад 3200 прислів'їв та приказок, серед них особисто зібрано

упорядником понад кілька сот фразеологічних перлин. Упорядник доцільно й умотивовано виділяє 16 рубрик, які також поділено на тематичні цикли (їх 148) – підрозділи. У межах підрозділів – виділено певні групи – гнізда, які об'єднують варіанти тих чи інших прислів'їв та приказок, та статті (або ряди), що об'єднують однакові за значенням гнізда. Така авторська структура не викликає заперечень, вона зручна й логічно виправдана.

Найскладнішим у сучасній науці про паремії є визначення їх багатозначності. Ймовірно, саме тому автор зосереджується на основному смислового навантаженні прислів'я чи приказки, вважаючи, що читач при бажанні може самостійно розширити коло їх значень (с. 11).

Як засвідчує досвід, і учні, і студенти самостійно не можуть впоратися з таким завданням, і тому варто було б все-таки зробити це авторів, скориставшись при цьому уже усталеними в лексикографії позначками.

Щодо терміна “коментований” у назві праці, то такого терміна в науковому обігу поки що немає. Очевидно, треба було скористатись традиційним терміном “тематичний”, бо “коментований” передбачає вузьке, коротке тлумачення, примітки; можливо, він і має право на життя, хоч у збірнику є не тільки коментарі, а й розлогі пояснення (тлумачення).

Вважаємо, що автор дуже вдало, по-сучасному першими підрозділами звертає увагу читача на такі тематичні групи, як: “Природа та людина в природі”, “Життя, вчинки, поведінка людини”, “Соціальні та моральні цінності”, “Родичі. Сусіди. Самітність”, “Особисті стосунки”, “Духовність і розумова діяльність людини”. Це рубрики, які увібрали в себе найцінніше в житті будь-якого народу, в тому числі й українського; навіть у такій класифікації відчуваються роздуми упорядника над тим, що є основним у житті сучасної людини. Це – виважений погляд ученого, обізнаного з багатьма галузями сучасної науки.

Цілком виправдано, що упорядник виокремлює такі підрозділи, як “Слово. Мова” (р. 9) та “Історична пам'ять” (р. 10). У цих розділах виділено такі цікаві підрозділи:

– 9.1. Значення слова.

- 9.2. Балакучість, пустослів'я.
- 9.3. Плітки.
- 9.4. Вісті. Чутки.
- 9.5. Лестощі.
- 9.6. Лицемірство. Лукавство.
- 9.7. Порожні обіцянки (краще – Марні обіцянки).
- 9.8. Лайка, Сварка. Суперечка. Конфлікт. (краще – Сутичка чи Зіткнення).
- 9.9. Порозуміння. Примирення. Компроміс. (Слово Компроміс – не варто подавати, бо немає прикладів його вживання у прислів'ї чи приказці).

Усі приказки і прислів'я у словнику витлумачено розлого, повно. Зазвичай у таких поясненнях була загроза одноманітності викладу. Упоряднику вдалося цього уникнути, він досконало володіє різними способами пояснення, користуючись вставними та вставленими словами (так кажуть..., про забудькувату людину, у житті трапляються..., ...але не слід весь час..., про події тощо).

Щодо вживаних позначок, то приказки й прислів'я, як правило, вживаються у переносному значенні, тому позначка перен. є зайвою, оскільки пряме значення не властиве прислів'ям і приказкам (пор. Пекти раки – в прямому значенні не є приказкою). Не варто використовувати позначку букв. (с. 103), а потім тлумачити це значення, яке по суті є прямим.

Подекуди значення прислів'я “осучаснюється” (с. 103), тоді як воно може і сьогодня вживатися в прямому значенні (Сім баб – сім рад, а дитя безпупе). Або: Гроші (карбованці) на копійках ростуть (прирошення капіталу передбачає економію та контроль за витратами) (с. 104).

Таким чином, сам матеріал потребує використання узвичаєних лексикографічних позначок для багатозначності (1., 2., 3. і т. д.), омонімів, синонімів та варіантів.

Порівняймо (с. 105): Виміняв (проміняв) бика на індика // Виміняв шило на швайку (на мило, на мотовило) (невдала торговельна операція; перен. Проведення неефективних змін, реформ). Цей матеріал можна було б оформити з використанням традиційних лексикографічних позначок і простіше витлумачити їх значення.

Переважає більшість авторських тлумачень викликають почуття зацікавленості, вони розлогі, повні, з деякими науковими уточненнями, поясненнями. Вони сприймаються читачем як художні мініатюри, образки, короткі оповідання, новели про те чи інше явище, події в історії українського народу (напр.: Провали пани-гетьмани, а кобила порох з'їла. Вставай, Максиме, Україна гине. Пропає, як швед під Полтавою).

Саме такі наукові енциклопедичні пояснення дозволять відродити історичну пам'ять нашого народу, переглянути “міфи” щодо багатьох подій та історичних постатей.

Подекуди упорядник вживає, на жаль, кальки від уже усталених сполук.

Наприклад: Від альфи до омеги. Від палітурки до палітурки (с. 72).

Але ж споконвіку українці вживали вислів “Від дошки до дошки”, який упорядник навіть не наводить.

На жаль, у словнику трапляються і фактичні помилки: “азь”, “буки” – перша і друга літера давньоруської абетки” (с. 72). Насправді – це перші букви старослав'янської абетки.

Упорядник наводить прислів'я “Ранок вечора мудріший” (с. 73). Це калька з російського “Утро вечера мудренее”. Українці кажуть: “Ранок покаже”.

Окремі приказки можна було доповнити. Так, до двох приказок (Дурень з дурнем зустрічались, один одним милувались // Дурний їхав, дурну віз – дурна впала, дурний зліз (с. 76) можна було ще додати “Яке їхало таке й здибало”.

Зрідка в коментарі упорядник допускає неправильне слововживання: (Дурневі важко довести, що він не правий, все-таки це “сучасна”, скалькована з російської мови форма – “не правий”.

Окрасою словника є українська лексика. Питомі українські слова переважають і в авторських тлумаченнях: непереливки (с. 14), дрижаки (с. 6), оманливе тепло (с. 14), статки (с. 14), збіжжя (с. 14), старець (с. 14), впродовж (с. 14), жебрак (с. 15), скрута (с. 15), надолужити (с. 15), негаразди (с. 16), пильнувати (с. 16), прикрості (с. 19), остерігатися (с. 19), доля (с. 19), сприймати (с. 19), прихильність (с. 19), передовсім (с. 19), безталанний (с. 19), улюбленець (с. 19), нерозсудливі вчинки (с. 20), згадання (с. 21), цуратися (с. 21), чинники (с. 21), пильнувати (с. 35), прикидатися (с. 101), винагорода (с. 11) тощо.

Таким чином, словник В.М. Северинюка – це сучасна лексикографічна праця, яка засвідчує появу нового і складного типу словника – тематичного.

Деякі недогляди, наявні у першому варіанті словника, не впливають на його культурну й інтелектуальну цінність. Це ошатне видання приваблює як своїм зовнішнім оформленням (репродукцією картини видатної української художниці Катерини Білокур “Квіти за тином”), так і внутрішньою глибиною. Сподіваємося, що словник В.М. Северинюка стане необхідним як для студентів, учнів, викладачів, так і для всього українського загалу.